

Szilvásy György Péter

KODIFIKÁCIÓ ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN

Konferenciabeszámoló

2013. április 19-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kara (NKE KTK) Kodifikáció elméletben és gyakorlatban címmel konferenciát tartott, amelyet az NKE KTK és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Állam- és Jogelméleti Tanszéke (ÁJT) szervezett meg. A moderátori szerepet Tamás András (DSc), az NKE KTK professor emeritusa vállalta. Az egyes előadások rövid összefoglalója a következőkben olvasható.

Az első előadó Sárly Pál (PhD), a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszékének vezetője, habilitált egyetemi docens volt. Előadásának címe: *A római jog kodifikációja mint az európai jogalkotás iskolája*.

Az első előadás történeti és összehasonlító jellegű volt, és a méltán egyik legjelentősebb európai kodifikációs folyamatot mutatta be. Az előadás első részében Sárly Pál rámutatott arra, mely jellemzőket tekinthetjük az ókori római és a mai kodifikációs folyamatok közti különbségeknek. Elsőként: a modern kodifikációk jogágak szerint, a római csak jogforrástípusok szerint tett különbségeket. Másodikként: a modern időkben a kodifikáció lényege az absztrahálás, míg Rómában *kazuisztikus* szabályozást találunk. Igaz viszont, hogy Pólay Elemér rámutatott: az idő előrehaladtával felfedezhető a rendszerezésre való törekvés, és a rendszerezettség Iustinianusnál már kézzelfoghatóvá vált.

Rómában a kodifikáció célja elsősorban a megismerhetőség könnyítése volt, így például a *XII táblás törvények* is kevés újdonságot hordoztak, ugyanakkor tartalmuk a *plebeiusok* számára is megismerhetővé vált. Ezen törvények Zlinszky János szerint három normaréteget hordoztak: törzsi-szokásjogi, szakrális, valamint legiszlátív normák találhatók bennük. Hasonló a *magistratusi edictumok* helyzete is: ezek is formai, emellett pedig politikai célt szolgáltak (a *praetori jogfejlesztés* lezárását). A formai célkitűzés igaz a posztklasszikus *codexekre* és Iustinianus kodifikációjára is.

Sárly Pál előadásának második részében a iustinianusi *Digestáról* mint az egyik legnagyobb hatású kodifikációs eredményről szólt. Előzményei közt említette, hogy a túlzottan elburjánzó és gyakran egymásnak is ellentmondó jogtudósi véleménynyomereg a megfelelő jogalkalmazást gátolta, ez okból III. Valentinianus 426-ban kibocsátotta a „*lex citationis*”-t, azaz az idézési törvényt, amellyel megtiltotta, hogy az ún. öt remekjogász – vagy az általuk hivatko-

zott jogtudósokon – kívül további tudósokra hivatkozni lehessen. II. Theodosius pedig három évvel később a császári rendeletek és a jogtudósok véleményeinek kodifikációját tűzte ki célul, azonban az általa megbízott bizottság végül csak a rendeletek feldolgozását tudta végrehajtani (*Codex Theodosianus*).¹

Iustinianus 530-ban először ötven döntvényt bocsátott ki, amelyekkel el kívánta dönteni a klasszikus kori jogtudósok közti vitákat. Az év végén pedig professzorokból és ügyvédek közül kodifikációs bizottságot állított fel, azt a célt tűzve ki, hogy a jogtudósok műveiből egységes törvénykönyvet alkosson meg. Feladatul szabta, hogy kerüljék az ellentmondásokat és ismétléseket, ahol szükséges, módosítsanak az eredeti szövegeken; a mű terjedelme pedig a felhasznált művek egyhuzadát ne haladja meg. A bizottságot *Tribonianus quaestor sacri palatii* (lényegében igazságügyi miniszter) vezette, és további tizenhat tagja volt. A bizottság először két munkadokumentumot készített el, amelyekben felleltározta az elolvasandó műveket, és meghatározta a *titulusok* tervezett rendjét. Összesen harminckilenc jogtudós mintegy kétezer könyvét tekintették át (egy „könyv” egy papirusztekercsnek felelt meg, mai „méreteken” ez összesen mintegy negyvenezer oldalnak felelne meg), és négyszázharminkét *titulust* határoztak meg összesen ötven könyvben. A kodifikációs munkálatok folytatásáról két – egymást ki nem záró – elmélet is ismert. Az ún. „*tömeg*”-elmélet (Bluhme) szerint Tribonianus a munkát négy részre („*tömegre*”) osztotta, és három albizottságnak adta ki. Az ún. „*praedigesta*”-elmélet (Hans Peters) szerint pedig a munkát nagyban segíthette egy korábban készült, a jogtudósok munkáiból vett kivonatokból álló mű, amelyre a bizottság is támaszkodhatott.

A nagy mű végül három év alatt készült el, a császár 533 decemberében erősítette meg törvénykönyvként a *Digestát*. Azt a történelmi pillanatot, amikor Tribonianus a császárnak átadja a törvénykönyvet, Raffaello freskója is ábrázolja.²

A második előadó Szmodis Jenő (PhD), az ÁJT egyetemi adjunktusa volt. Előadásának címe: *A kodifikáció kulturális és antropológiai aspektusai*.

Az előadó előljáróban rámutatott, hogy a jogi szabályozás elsősorban a nyugati világban számít hangsúlyosnak, amelynek sajátos jellemzői vannak. Szmodis Jenő elmondta, hogy a humánétológia által használt fogalom, az ún. *humán-magatartási komplex* az embert mint fajt jellemző tulajdonságokat jelenti. A jogi szabályozást mindenkor kísérik emberi (antropológiai-humánétológiai) és kulturális jelenségek egyaránt. Az *emberi* jelenségekhez tartozik, hogy a jogrendszerekben megtalálhatók bizonyos közös elemek, így többek között a tulajdon vagy az ingatlan-nyilvántartás. Ezzel szemben a *kulturális* jelenségek a fenti komplex bizonyos elemei közti különbségeket fejezik ki (pl. a kollektivistikus vagy vallási jelleget, akár az irracionálisitást), s ez jelentős mértékben hozzájárul a kultúrák különbözőségéhez.³

1 L. még SÁRY Pál monográfiáját e körben: *Pogány birodalomból keresztény birodalom. A Római Birodalom keresztényé válása a Codex Theodosianus tükrében*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 159 p.

2 Egy nagyobb, az igazságot ábrázoló allegorikus festmény egyik részlete: <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/r/raphael/4stanze/1segnatu/4/5justin.html>

3 L. részletesen SZMODIS Jenő: A jog a humánétológia tükrében. In *Magyar Tudomány*, 2011/5., 548–557. p.

Az előadó rámutatott, hogy az ember alapvetően szabálykövető, ami ún. *konstrukciós készségéből* fakad. Azonban nem mindig jut el ebben a *jogi* szintig. Az ismert szinteket a *szokás-illetlem-erkölcs-vallás-jog* sorozat írja le. A vallási közeg gyakran meghatározó lehet, a szabályok bölcsője sokszor a vallásban ragadhat meg. Kis létszámú, illetve kulturálisan homogén közösségekben jogra gyakran sokkal kevésbé van szükség.

Az ún. kiválás, azaz a jog fejlődésének fokozatait a következő sorozat írja le:

1. jogi szokások – ezeket a bíróságok, jogszolgáltató szervek működése alakítja ki, s itt az *eljárás* a formalizált jog bölcsője;
2. szokásjogi gyűjtemények;
3. *legislatio* – törvényhozás, azaz a „hozott”, alkotott jog (uralkodói és népképviselési/rendi rendelkezések);
4. kodifikációs korszak – egységes rendszerek szakmai szempontú kialakítása. Ez utóbbi már a római jogban is megjelent (XII táblás törvények – császári *edictumok* – rendszerezési céllal).

Ez a négyfokozatú sor elsősorban a nyugati rendszerekben jellemző, ahol a jog a társadalmi kontrollmechanizmus szabályozott formájaként jelenik meg.

Keleten ezzel szemben a vallási jelleg sokkal tovább megmaradt. A kínai mandarinjogban például a jogszolgáltatás egyfajta filozofikus-művészeti tevékenységnek tekinthető, a kádibíraskodásnál is tetten érhető a vallási jelleg.

Szmodis Jenő utalt rá: Zlinszky János megállapította, hogy Rómában a fejlett jog igen korán kialakult. Vajon miért? Az előadó szerint ennek oka: Róma multikulturális város volt, és közös szokások hiányában a jog szokáspótló szerepet töltött be. A római jog tehát nem a „semmitől” jött létre, hanem annak eredete az *etruszk vallás* volt, amelyet mutat a római jog erősen szakrális jellege is.⁴

Az előadó szerint az idők során megragadható egy bizonyos fokú kulturális kiegyenlítődés, bár bizonyos vallási régiók megmaradása is érzékelhető (pl. északon inkább a protestáns, délen inkább a katolikus jelleg marad meg). Ez a jog önálló szerepét azonban nem szünteti meg, abban ugyanis egy önfejlesztő folyamat indul meg, amelynek egyik bizonyítéka a képzés is (a jogászképzés különösen már Róma óta). Amint egy jelenség oktatása és tudományos művelése egyre jobban előrehalad, ez strukturális elkülönülését is nagyban elősegíti.

A kodifikáció célja mindenkor az áttekinthető, rendezett, belső ellentmondásoktól mentes szabályozás. Ennek létezik egy szakmai és egy társadalomtörténeti oldala is. Szakmai szempontból kiemelendő, hogy a jogalkalmazót segíteni kívánja az egyre jelentősebb normatengerben való eligazodás terén; történeti szempontból pedig, hogy a hatalmi helyzet stabilizációját szolgálja. A kodifikáció – a fentiek miatt – ezért igen gyakran csak formai jellegű, és nincs is rá szükség, ha jó a működő gyakorlat, illetve ha még nem eléggé konszolidált az adott rendszer.

Az előadó végül röviden foglalkozott a többek általa szorgalmazott, ún. globális kodifikáció kérdésével. A magánjog – közelebről a *lex mercatoria* – területén ezt kulturális akadályok

4 L. SZMODIS Jenő monográfiáját e körben: *A jog realitása. Az etruszk vallástól a posztmodern elméletekig*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005, 307 p.; valamint egy tanulmányát: *A római jog spirituális eredetéről*. In *Valóság*, 2007/1., 11–34. p.

miatt ma még nem tartja megvalósíthatónak, ehhez véleménye szerint sokkal „nyugodtabb”, konszolidáltabb állapotok elérésére lesz szükség.

Harmadikként Samu Mihály (DSc), az ÁJT professor emeritusa tartotta meg előadását. Előadásának címe: *Jogpolitika és jogalkotás*.

Samu Mihály, a jogpolitika területének egyik jól ismert kutatója elméleti bevezetővel kezdte referátumát. Rámutatott, hogy a jogelméletnek három fő területe van: a jog fogalmának, lényegének meghatározása (ideértve a jogi antropológiát is); a jogtörténet és a jogszociológia; valamint a jog értékelése, azaz a jogpolitika.

Arra a kérdésre, hogy a jog vajon azonos-e a politikával, nemleges választ kell adni; de ugyanígy arra is, hogy a jog pusztán állami rendelkezés-e. A jog ugyanis különálló objektíváció, amely az egész társadalmat áthatja (így többek közt gazdasági, szociális téren), és kapcsolódik az államhoz és a politikához egyaránt.

További tisztázandó fogalom: a hatalom mint olyan irányító, szabályozó eszköz, amely a társadalom irányításához kötődik; valamint az alkotmány, amely a hatalom megtestesülése, és minden életviszonyt átfog. Samu Mihály utalt az érdekkutató elméletek jelentőségére, és arra is, hogy a jog értékorientált eszmerendszerként is felfogható.

Az előadó rámutatott arra, hogy a jogalkotásra nézve milyen komoly veszélyeket hordoz a *hozzá nem értés*. Erre már az ókori görögök is felhívták a figyelmet, de a modern korban is jellemző. A képviselők kétes erkölce, a szakmai tudatlanság, a voluntarisztikus jogalkotás jelentős veszélyforrások. Petrazsickij írt a törvényhozáshoz kapcsolódó tudatlanság és az eltérő csoportérdekek kockázatairól, Kantorowicz pedig úgy fogalmazott, hogy a bírák „érettebbek” az ún. „pártügynököknél”. A képviselők gyakran ötletszerű, szakmaiatlan módosításai sokszor megbontják a törvényjavaslatok koherenciáját, és nem számolnak a gyakorlati hatásokkal.

Bibó István felhívta a figyelmet arra, hogy a szakértői szervek törvénytervezetei a törvényhozásban hatalmi-politikai befolyásoknak vannak kitéve, és javasolta egy, a törvényhozásban létrehozandó különálló szerv felállítását. Ennek egyeztető szerepe lenne, és a hatalomkoncentráció ellensúlyaként is sikeres lehetne.

Samu Mihály rámutatott: a jogalkotásban elfogadott, azaz a közmeggyőződésnek megfelelő a *politikusok túlsúlya* – azonban ez korántsem vitathatatlan, akár kétségbe is vonható. A szakértő jogászok ugyanis gyakran háttérbe szorulnak, ezáltal a gyakorlatban megvalósíthatatlan törvények születnek. Bizonyára nem véletlen, hogy az Egyesült Királyságban is külön törvény-előkészítő hivatal (*Parliamentary Counsel Office*) működik. Kiss László is felhívta már a figyelmet arra, hogy a szakmailag alkalmatlan törvények ellen „szűrőket” kell alkalmazni.

Jelentős problémának látja az előadó, hogy a jogszabályok előkészítése során tekintélyes jogászok véleményét nem veszik figyelembe, vagy őket meg sem kérdezik. Többen javasolták már például bírák bevonását a jogalkotási folyamatba (Visegrády Antal egyenesen törvénykezdeményezési jogot adna a legfőbb bírói szervnek), de természetesen elképzelhető lenne az ügyvédi, ügyvédi, közjegyzői stb. kar részvétele is. Mindez a *desuetudo* tudatosítása szempontjából is fontos lenne. Kiemelkedően jelentős volna továbbá a jogi kari oktatók igénybevétele is.

Mindez nem öncél, hanem specifikus szükséglet lenne – hangsúlyozta az előadó. Végül pedig felhívta a figyelmet arra is, hogy a jogismeret, a társadalmi viták ismertetése szempontjából a tömegkommunikáció szerepe sem hanyagolható el.⁵

Negyedikként Szilágyi Péter (CSc), az ÁJT habilitált egyetemi tanára tartotta meg előadását, amelynek címe: *A jogalkotás racionalizálhatósága és annak korlátai. A jogalkotástan mint komplex diszciplína.*

Szilágyi Péter a címben feltett első „kérdésre” igennel válaszolt: a jogalkotás racionalizálható, de ennek jelentős korlátai vannak. Idetartozik például, hogy a jogalkotás „ugrás a jövőbe”, azaz a jövőre nézve szabályoz; a gyakran előforduló időhiány a jogalkotási folyamatban; a mennyiségi túlszabályozás (*Gesetzesflut*) és a gyakran felbukkanó irracionális tényezők.

A jogalkotást eltérő célok, különböző (szakmai, politikai) *racionalitások* befolyásolják. Mindenkor figyelembe kell például venni, hogy a politikai racionalitás erősen strukturált és átfogó jellegű, hiszen azt többek között oktatás- vagy egészségpolitikai kormánycélok, párt-politikai, egyéni és csoportérdekek is meghatározóan befolyásolják. A jogalkotás ugyanis mindig a politikai egységképződés folyamataként fogható fel.⁶

Ota Weinberger utal rá, hogy a jogalkotás kapcsán gyakran visszaélnék a racionalitás fogalmával. A weberi racionalitás itt nem alkalmazható, mert az a norma címzettjeinek oldaláról nézi a kiszámíthatóságot, de a jogalkotónak nem ez a közvetlen célja. A politikai rendszer a jog viszonylagos önállóságát nagyban befolyásolja, és egyik célja az elfogadhatóság⁷ megalapozása (ebből a szempontból annak sincs jelentősége, hogy az adott rendszer diktatórikus vagy autokratikus-e). Sokak szerint az utóbbi időkben a törvény a demokráciában „romló áruvá” vált.⁸

A jogalkotási folyamatban gyakori a *koncepcionális* kérdések tárgyalásának szétválasztása a *részletes* kérdésektől. Ez valójában felesleges, mivel a koncepcióknak nincsen normatív erejük.

A jogalkotás megújítására irányuló kísérletekben gyakran találhatók közös elemek:

1. „*metaszintű*” közös elemek, amelyek szerint például elméleti fogalmakkal felesleges a normákat terhelni;
2. *modellek*, azaz műveletek sorozatai – a jogalkotásban politikai, jogpolitikai és dogmatikai szakaszok követik egymást, nem feltétlenül lineáris sorrendben. Ezt Németországban „*I. fokú*” *törvényhozási eljárásnak* szokták nevezni.⁹ Szilágyi Péter itt problémaként utalt arra,

5 Az előadás anyagának bővebb változata olvasható: SAMU Mihály: *A jogalkotás jogpolitikája*. In uő.: *Jogpolitika. A jog depolitizálása és humanizálása*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2012, 171–185. p.

6 L. e körben az előadó következő munkáját: SZILÁGYI Péter: *Zur theoretischen Grundlegung der Rechtspolitik der Gesetzgebung*. In *Theoretische Grundlagen der Rechtspolitik*. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Beiheft 54. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1992, 104–110. p.

7 TAMÁS Andrásnál, az első magyar jogalkotástani tankönyv szerzőjénél elhithetőségeként (credibilitas) is szerepel. L. *Legistica. A jogalkotástan vázlatja*. 6., átdolgozott kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 2009, pl. a 89. és 181. oldalon.

8 L. részletesen: WEINBERGER, Ota: *Rechtspolitische Institutionenanalyse in Gesetzgebungstheorie und Rechtspolitik. Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie*. Band XIII. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1988, 246–289. p.

9 A pécsi jogalkotástani tankönyvben ún. belső jogalkotási eljárás. L. DRINÓCZI Tímea–PETRÉTEI József: *Jogalkotástan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 173–200. p.

hogy a műveletek, a szakaszok, a szereplők és a szempontok ebben a folyamatban gyakran összemósódnak.

A jogalkotás területén az előadó három koncepciót említett meg:

1. Optimistának nevezi Weinberger elméletét, aki racionalitástípusokat ismertet már említett művében (logikai, cél-, gazdasági, tudományos és diskurzusracionalitás). Weinberger emellett két eltérő jogpolitikai argumentációként utal a *de lege lata–de lege ferenda* kettősségre.
2. Pesszimista koncepciónak nevezi Wimmer elméletét, aki a jogalkotást tisztán politikai folyamatnak tekinti. Jóllehet van a folyamatban egy „bürokratikus”, a hatályos jogot jól ismerő szakasz, a parlamentek mindenkori jelentős súlya hatáskör-eltolódáshoz vezethet.
3. Realistának nevezi a harmadik elméletet, amely a kompromisszumok jelentőségére hívja fel a figyelmet. Példa lehet erre Németországban a parlament két háza közti egyeztetésben adott „becsületszó”, amely a jövőbeni értelmezés során válik irányadóvá. A kompromisszumok mind a dogmatikai, mind a konkrét szövegezési kérdésekben tetten érhetők.

Szilágyi Péter végül röviden kitért arra a kérdésre, mennyiben komplex tudomány a jogalkotás. Ebből a szempontból hangsúlyozta, hogy korántsem mindegy, az egységet a tárgy és/vagy a módszer teremti-e meg egy adott tudományban. Utalt rá, hogy a jogalkotásban állandó szembenállás mutatkozik az esetleges kritikai jelleg és az állami apparátus kényszerű lojalitása között. Ennek tükrében kiemelte végül, hogy a *jogalkotásnak* nem kell társadalomkritikusnak lennie, ugyanakkor nem is kell feltétlenül lojálisnak lennie a mindenkori hatalomhoz.¹⁰

Az ötödik előadást Zsidai Ágnes (CSc) habilitált egyetemi docens, az ÁJT tanszékvezetője tartotta meg. Címe: *Törvénypozitivizmus és morál a kodifikációban*.

Zsidai Ágnes elsődlegesen történeti vonatkozású előadásában mindenekelőtt a 19. századi Nyugat-Európa egyes jellemző folyamatait kívánta bemutatni. Idézte Goethét: „Csak a törvény tehet minket szabaddá.” A korszakban kiemelkedően jelentős társadalmi változások következtek be – így például „meghalt az Isten” (Nietzsche), megdőlt a newtoni princípium. Új elméletek jelentek meg, amelyek a jog fogalmát, helyességét, erkölcsösségét vizsgálják. A szkolasztikus időszak lezárultával az ész térnyerése kerül előtérbe. A hatalom legitimitásának forrása többé nem Isten, hanem a szerződést kötő *egyének*. A felvilágosodás, a polgári forradalmak kora ez.

Ebben az időszakban indult meg a természetes jogok, elvek pozitíválása, ezzel átvételük a konkrét gyakorlatba. Ez a folyamat számos nehézséget okozott, például egyre erősebb követeléssé vált a nők egyenjogúsága. A rögzült szabályok a hatalom korlátaivá válnak. Széles körben hódítanak teret többek közt Montesquieu (hatalmi ágak elválasztása) és Locke (mindenki számára egyformán érvényes törvények alapján szabad csak uralkodni) tanai. A jogalkotás monopóliumát gyakorló szuverén megragadására egyes tudományágak eltérő válaszokat adnak. Kant a korszakban a racionalizmust és az empirizmust értelmezi újra. A nemzetállamok kialakulásához pedig az egyediség, a különlegesség érzése társul.

A jogtudomány feladata a 19. században a tételes jog, a nemzeti jogrendszer vizsgálata, az alkotmány kidolgozása lesz. A *pozitivizmus* mint filozófiai irányzat kimondja, hogy tudományos

¹⁰ L. még SZILÁGYI Péter: Peter Noll és a modern törvényhozástudomány kialakulása. In GERENCSÉR Balázs–TAKÁCS Péter (szerk.): *Ratio legis – ratio iuris. Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Szent István Társulat, Budapest, 2011, 137–153. p.

ismeretekre csak megfigyelés és logikai-matematikai módszerek alkalmazása útján lehet eljutni. A szellemtudományok, a művészet, az esztétika és az etika kiszorul a tudományok köréből.

A polgári társadalom, a gazdaság fejlődése a jog „felzárkózását” is hozza: kodifikáció, új jogágak, a jogállamiság kialakulása kerül előtérbe. A szerződéses viszonyok, a megszaporodó bírósági eljárások a jogi formák, absztrakt szabályok megfogalmazását, a hatályos jog rendszerezését, a jogalkotási technikák fejlesztését követelik meg. Ezen igények következtében a kialakuló *törvénypozitivismus* jellemzői lesznek a következők:

1. A metafizika-ellenesség és a természetjog elutasítása. Bergbohm (ahogy Kauffmann nevezte: „a nagy inkvizítor”) szerint a természetjog csak az emberek képzeletében létezik, és nem realitás; nincsenek ugyanis örök, tételezett értékek. Bergbohm ugyanakkor elnézőbb volt a történeti-jogi iskolával szemben, annak csak revízióját kívánta.
2. Az új jogfelfogás szerint *csak a pozitív jog a jog*. Értéktartalom vagy a tényleges érvényesülés vizsgálata nélkül a hangsúly a formai kritériumokra tevődik. A silány *pozitív jogot* is jobbnak tartják, mint az ideális *elméleti jogot* („még a nyomorék ember is többet tud tenni, mint egy szép szobor”). A jog tehát csak a törvényekben létezik, a törvény *eo ipso* jog. Jóllehet a jog tartalmát igen sok tényező határozza meg, ezeket nem tekintik forrásnak. A jog helye a „*Sein*”-ban van. A norma *jogi jellege* független annak tartalmától.
3. Az állam jelentőségének növekedése. E korban összekötődik a törvényesség a jogállamisággal, a jogbiztonsággal. A szankció ad kötelező, jogi jelleget a normáknak, ezáltal elkülönülve például az erkölcstől. Problémát jelent ugyanakkor, hogy ezáltal bármi joggá válhat, a jog egytényezős lesz (pusztán állami akarat), és a feltétlen engedelmesség követelménye miatt az erkölcstelen, jogtalan szabály is kötelezővé válik.¹¹
4. A jog logikailag zárt, azaz hézagmentes rendszer. Végső soron egyetlen szabály is elegendő lenne (*reductio ad unum*), mert az vagy szabályoz (parancsol vagy megtilt), vagy nem, s ennek alapján eldönthető lenne minden eset. A logikai *szillogizmus* alapján a jogalkalmazás nem más, mint a kész *premisszák* alapján a *konklúzió* levonása.
5. A bíró szerepének új felfogása. A bíró a törvénynek alávetett, jogot nem alkothat; a bírói jogértelmezés is korlátozott (jórészt csak nyelvtani vagy logikai lehet). A bíró „ítélőgép”, „a törvény szája” lesz, és a jogszolgáltatást sem tagadhatja meg (francia *Code civil* 4. cikk).
6. A jogtudomány státusa. A jogtudomány *dogmatikai* szempontból értékelődik fel: a jogalkalmazás elméleteként határozható meg, szerepe a jog továbbfejlesztése is (rendszerezés, fogalmak kidolgozása stb.), ugyanakkor a jog tartalmi megalapozása, igazolása nem tekinthető feladatának.

Az előadás zárásaként Zsidai Ágnes utalt arra, hogy – azon kifejezett előnye mellett, hogy a legalitás és a formális igazságosság azonosítása jelentős hozzájárulás a jogállamiság megalapozásához – jelentős kritikák is érik a törvénypozitivisták felfogást:

1. a pozitivismus maga is értékválasztás, amely abból a feltételezésből indul ki, hogy a hatalom bizonyosan jót fog tenni;
2. az igazságosság vizsgálata fontos elem, csak nem a jogtudomány részeként;

11 L. még ZSIDAI Ágnes: Legitimität kraft Legalität. In *Zeitschrift für Rechtssoziologie*. Westdeutscher Verlag. 1996/2., 249–258. p.

3. a bíró munkája során mindenképp végez értékelő tevékenységet, hiába lenne pusztán „a törvény szája”;

4. a törvény mindig absztrakt szabály, O. W. Holmes szerint pedig az általánosítás mindig elhanyagolást is jelent – a törvény mindig hézagos, és a hézagokat a jogszolgáltatónak kell kitöltenie.

Az előadó egyetért tehát azon állásponttal, amely szerint „a törvény az törvény, a parancs az parancs, parancsra tettem” az ún. legújabb kori történések fényében nem tudományos tételek, hanem pusztán felelősségelhárító ideológiák.

A hatodik, záró előadást Török Gábor (DSc), az NKE KTK Civilisztikai és Nemzetgazdasági Intézetének vezetője, habilitált egyetemi tanár tartotta. Címe: *Kodifikáció és globalizáció*.

Az előadó a jelenlegi világgazdasági rendszert számos szempontból bírálta. Mindenekelőtt a *globalizáció* szó eredetét kutatva rámutatott: az valójában magánjogi eredetű fogalom, amely a kereskedelem útján jött létre. Érdekes módon az ókori görögök, rómaiak idejében a kereskedelem gyakran még lenézett, alacsonyabb rendű foglalkozásnak számított.

Amikor a jogalkotás állami monopóliummá lett, egyre nagyobb gondot kezdett jelenteni a *külkereskedelem* befolyásolhatóságának kérdése. A kereskedők „üzletbarátok”, azaz bizonyos szokásokat – szabályozás hiányában is – egyformán alkalmaznak. Ez a folyamat az állami szabályozástól függetlenedett. Jelentős volt a kereskedelem történetében a *koncesszió* kialakulása is: India például sokáig a *Brit Kelet-indiai Társaság* koncessziója volt, a társaság pedig lényegében „kibérelte” magának a brit hadsereget a rendfenntartás érdekében.

A *pénz* fogalma a történelem során jelentős metamorfózison ment keresztül: míg Föníciában még eszköz, addig Marxnál már az áru- és értékelméletek tárgya. Mára a pénz maga is *áruvá vált*, nem pusztán közvetítő eszköz. Sőt, a pénz lassan el is tűnik, és *derivatívák* (követelésomagok) veszik át a helyét.

Török Gábor egy elsőre meglepőnek tűnő kijelentéssel folytatta előadását: a kapitalizmus 1973-ben *megszűnt*. Ennek oka nézete szerint az, hogy a *Bretton Woods-i* rendszer megszűnésével a pénz értékét már nem a mögötte álló gazdasági erő (aranyfedezet) adja meg. Megítélése szerint az ezt követő, ún. „új” *lex mercatoria* a pénzpiac szereplőinek már nem mindenben felelt meg, és sokáig igen erős volt a lobbi például a derivatívák szabályozatlanságának fenntartása mellett (pl. az Egyesült Államokban).

Az előadó szerint manapság sokszor tetten érhető az „aki szegény, maradjon is az” elve. Erre példaként az Európai Unió által meghatározott *háromszázalékos hiánycélt* említette. Költői kérdéseként tette fel: miért éppen három százalék? Miért *hiányt* kell produkálni? Miért mindig a növekedés és a hitelek felvétele áll a középpontban?

Török Gábor néhány közkeletű vélekedést is cáfolni kívánt: a bankkártyák valóban költségcsökkentő hatásúak, amikor a készpénzfelvétel jelentős költségekkel jár? Illetve: a közbeszerzési, pályázati rendszerek valóban hasznosak-e, amikor rendkívül jelentős költségvonzatuk van? Török Gábor szerint a pénzpiac *nem szereti* az erős államot, valójában ezért helyezik előtérbe az eredetileg francia eredetű közbeszerzés jogintézményét.

További kritikaként említette az előadó a devizahitelekre vonatkozó aktuális megoldási kísérleteket: véleménye szerint magánjogi jelenségek problémái nem oldhatók meg közjogi eszközökkel. Megítélése szerint aktuális lenne visszatérni a magánjog és a kereskedelem ere-

deti, klasszikus fogalmaihoz (így pl. magyar viszonyok közt helytelennek tartja, hogy a hitelintézeti törvény megengedi a szerződések egyoldalú módosítását).

Török Gábor szerint az emberiség nem nézheti le a kereskedelmet, azt értékként kell kezelni. A téves felfogásnak jelentős ára van, és nagy kérdés, a kedvezőtlen folyamatok megállíthatók-e még.¹²

Tamás András a konferencia zárásaként rámutatott, hogy a kitűnő előadások elsősorban a konferencia címének első (ti. elméleti) vonatkozásait dolgozták fel. Ez természetes is, hiszen a nap előadói mindannyian tudományos fokozattal rendelkező, elméleti szakemberek voltak.

Utalt arra, hogy az előadásokból is világossá válhatott: a jogtudomány aggasztó leértékelődéséhez vezethet(ett) az az eltúlzott kritikai szemlélet, amelyre több előadó is bírálóan rámutatott. Az évszázadok során uralkodóvá vált az a felfogás, amely a korábbi vagy más jogtudósokkal mindenáron szemben álló, azok elképzeléseinek tarthatatlanságát bizonyítani kívánó újabb és újabb elméletek megfogalmazásában látja saját életcélját. Korántsem biztos, hogy a fejlődés útjának ezen a nyomvonalon kell haladnia.

Tamás András abban a szerencsés helyzetben van, hogy korábbi pályafutása során mintegy tizenöt éven át dolgozott jogszabályszerkesztőként is. Ezért ezzel a látszólag tréfás – ám a gyakorlatban kipróbált – észrevétellel zárta a konferenciát: „A tudomány eredményei a jogalkotásban mindenképp felhasználandók, de a kodifikátor állásának megtartása szempontjából indokolt, hogy főnökénél azokra csak mérsékelten hivatkozzék.”

12 Az előadás anyagának bővebb – elsősorban a történeti kérdésekre fókuszáló – változata olvasható: TÖRÖK Gábor: A lenézés ára. Kereskedelmi jog és globalizáció. In *Pro Publico Bono*, 2011/1., 62–66. p.